

Arkæologi og kulturforskning

AF

JØRGEN JENSEN

I STORE DELE af sit udviklingsforløb har den arkæologiske forskning siden sin udskillelse fra det 19. århundredes historiserende videnskaber været løsgjort fra den traditionelt afgrænsede historieforskning. Selv om dansk arkæologi på et tidligt tidspunkt indledte et nært samarbejde med andre videnskabsgrene,¹ var det i hovedsagen den naturvidenskabelige tilknytning og forholdet til filologien, der karakteriserede dens udøvere. Et nært tilknytningsforhold til de forskningsgrene, hvis metodiske grundlag i udstrakt grad er det samme som arkæologiens, har derimod kun sjældent været at bemærke. Så længe den historiske forskning fortrinsvis samlede sig om studiet af politisk historie, var forholdet let forklarligt: de to forskningsgrenes kildemateriale afveg på så væsentlige punkter fra hinanden, at der ikke kunne blive tale om andet end overfladiske kontakter. Efter at historieforskningen fra slutningen af det 19. århundrede mere udtalt har orienteret sig mod et studium af historie i videre forstand, herunder ikke mindst den åndelige og materielle kulturs historie, er situationen imidlertid blevet en anden. En række nyorienteringer har, som det nedenfor skal vises, i de senere år opløst gamle problemstillinger men samtidig skabt nye.

Skal man orientere sig i den aktuelle situation, vil man naturligt spørge efter forudsætningerne. Det er imidlertid vanskeligt at tegne et billede af udviklingen inden for europæisk arkæologi; skildringen vil let samle sig om nogle få, markante personligheder – for Danmarks vedkommende om forskere som Rasmus Nyerup (1759–1829), C. J. Thomsen (1788–1865), P. O. Brøndsted (1780–1842), J. J. A. Worsaae (1821–1885), Chr. Blinkenberg (1863–1948) og Sophus Müller (1846–

¹ Først og fremmest i de bekendte »køkkenmøddingkommissioner«, af hvilke den første nedsattes 1848. Medlemmer var geologen G. Forchhammer, zoologen Iapetus Steenstrup og arkæologen J. J. A. Worsaae.

1934). Det er imidlertid karakteristisk for de nævnte forskere, at de i modsætning til europæiske arkæologer som f. ex. Oscar Montelius (1843–1921) og Gustav Kossinna (1858–1931) kun i ringe grad har været skoledannende. Derved har dansk arkæologi i nogen grad undgået de store ideologisk betingede udsving, men også den har dog som historieforskningen i almindelighed været nøje præget af samtidens filosofiske holdning til studiet af fortiden.

Selv om indflydelserne måske ikke i alle tilfælde står særlig skarpt, kan man i fagets tidlige faser konstatere en afhængighed af den historisme, der i 1800-tallet prægede store dele af videnskaben, og da den arkæologiske arbejdsmetode, især kildekritikken, grundlægges i en række afgørende arbejder i slutningen af det 19. århundrede, er det overvejende den positivistiske indstilling, der præger synspunkterne.²

Måske i noget større omfang end det var tilfældet inden for den almindelige historieforskning, oplevede dele af arkæologien en kraftig påvirkning fra de positivistiske forsøg på at gøre kulturvidenskaben eksakt og bringe den i overensstemmelse med normerne for naturvidenskabelig forskning. Endnu i dag er påvirkningen følelig; heri ligger f. ex. forklaringen på, at diskussionen omkring den typologiske metode øver så stærk en tiltrækning på skandinaviske arkæologer.³

I fagets tidligste fase er billedet ret sammensat og præget af mange forskellige tendenser. Kunsthistoriske retninger brydes med andre, hvis inspirationskilde var så forskellige deldiscipliner som numismatikken, germanistikken og andre historiske eller filologiske studier, og i Danmark blev arkæologien først forholdsvis sent selvstændigt repræsenteret inden for universitetet ved ordinære professorater.⁴ Allerede på det tidspunkt var udformningen af den moderne arkæologiske forskning dog fastlagt i sine hovedtræk. For den nordeuropæiske arkæologis vedkommende formuleredes en stillingtagen til vigtige metodespørgsmål omkring 1870–80, bl. a. gennem diskussionen mellem Sophus Müller og Oscar Montelius omkring typologien⁵ – og som omtalt under kraftig påvirkning af det positivistiske videnskabssyn. Med typologien udformedes bl. a. en kildekritisk teknik, ved hjælp af hvilken man bestræbte sig

² Fra dansk side publiceredes af Sophus Müller: *Mindre Bidrag til den forhistoriske Archæologis Methode*, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1884.

³ Nyeste bidrag til diskussionen er M. P. Malmer: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*, *Acta Archaeologica Lundensia*, Ser. in 8°, nr. 3, 1963.

⁴ Et ordinært professorat i klassisk arkæologi oprettedes 1916 ved Københavns Universitet. Nordisk arkæologi blev repræsenteret ved et lektorat i 1929 og ved et professorat i 1941.

på at opstille eksakte data vedrørende forhistorien, som så senere i den arkæologiske fremstilling skulle ordnes i sammenfattende synteser. Imidlertid finder man i disse tidlige, metodisk-teoretiske overvejelser tydelige påvirkninger fra den del af historieforskningen, som netop i de samme år i en række systematiserende arbejder udformede grundtrækkene af den kildekritiske teknik, og den europæiske arkæologis udvikling afspejler i det hele taget en række af de bevægelser, man finder i historieforskningen.

Da den arkæologiske forskning på grund af sit kildemateriale i stor udstrækning er nægtet adgang til kundskab om historiske personligheder og historiske begivenheder, har man tidligt rettet opmærksomheden mod andre aspekter af historien, nemlig de kollektive fænomener som samfundsstrukturer og kulturelle sammenhænge. Selv om denne situation i udstrakt grad er fremkaldt af kildematerialets art, er den dog også betinget af fremkomsten af de talrige samfundsvidenskaber, der i løbet af dette århundrede har set lyset i Europa og Amerika. Netop denne udvikling har medført, at man mange steder har haft vanskeligt ved at bestemme den arkæologiske forskning i forhold til nabo-disciplinerne; det afspejles med tydelighed i den forskelligartede placering faget indtager inden for forskningsinstitutionerne i de enkelte lande. Udviklingen har dog langtfra altid bevæget sig ad lige baner, et forhold f. ex. tysk arkæologi kan fremvise talrige eksempler på.

I 1895 fremsatte den østpreussiske forsker Gustav Kossinna, der var uddannet som germansk filolog, en række synspunkter på udnyttelsen af forhistorisk arkæologisk materiale.⁶ Med udgangspunkt i de antikke beretninger søgte han at bestemme »germanernes« bosættelsesområde på grundlag af de jordfundne levn. Kossinnas virke faldt i et tidsrum, hvor den positivistiske indstilling og den historiske metodes fremtrængen fremkaldte en kraftig udvidelse af forskningens område, bl. a. rettede man nu også blikket mod centraleuropæiske barbarfolk som keltere og germanere.⁷ Alligevel forblev Kossinna upåvirket af samtidig historie-

⁶ Først og fremmest i Sophus Müllers afhandling: *Den svenske Typologi*, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1884. Se endvidere Oscar Montelius i *Antiquarisk Tidskrift för Sverige* VI, 3, 1880-82, og samme: *Om tidsbestämning inom bronsåldern*, 1885.

⁶ Første gang i et foredrag i Kassel 1895, publiceret i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* 6, 1896. En bibliografi over Kossinnas tidligere arbejder foreligger i *Mannus* 10, 1918, s. VIII ff. En sammenfattende oversigt, bl. a. med polemik mod Ed. Meyer, formuleredes i G. Kossinna: *Die Herkunft der Germanen*, 1911.

⁷ Bl. a. i K. Müllenhoffs delvis posthumt udgivne *Deutsche Altertumskunde* 1-5, 1870-1900.

forskning, og en kritisk efterprøvelse af de antikke overleveringer var ham stort set fremmed. Derimod kan man tidligt hos Kossinna iagttage en påvirkning fra den tysksprogede etnologi, der i de år grundlagde den såkaldte kulturkredslære, især fra Fritz Graebner (1877–1934), som i 1911 udgav et systematisk værk om kulturkredse og den særlige metodiske fremgangsmåde ved disses påvisning.⁸

Gustav Kossinnas arbejder førte inden for arkæologien til omfattende teoridannelser efter etnologisk forbillede. Udgangspunktet var de antikke beretningers omtale af Rhinen som grænse mellem keltere og germanere. Kossinna sluttede heraf, at de jordfundne levn øst for Rhinen måtte være germanske, medens de, der fandtes vest for floden, måtte være keltiske. De etniske begreber, der indgik i denne opfattelse var imidlertid helt og holdent produkter af det 19. århundredes nationale tænkning og i ikke ringe grad politisk farvede størrelser.

Fulgt af talrige elever udviklede Gustav Kossinna snart synspunkter, efter hvilke store dele af det arkæologiske fundstof i Nord- og Mellem-europa skulle tolkes. Fundene blev set i lyset af snart historiske, snart filologiske begreber, også for perioder, hvor de pågældende begreber havde mistet enhver mening. Uden nogen sinde at være i stand til at påvise en umiddelbar sammenhæng mellem de jordfundne objekter og de anvendte historisk/filologiske tolkningsbegreber opbyggede Kossinna-skolen snart en europæisk forhistorie, der med sin dogmatiske holdning til problemerne kom til at sætte sig dybe spor i forskningen. Med et udtryk af V. Gordon Childe, der en overgang selv anvendte de kossinnaske principper, søgte man at skabe en forhistorisk pendant til den konventionelle politisk-militære historie, hvor kulturer var sat i stedet for statsmænd og folkevandringer i stedet for slag.⁹

Selv om den nationalistiske udnyttelse af Gustav Kossinnas synspunkter snart åbnede forskningens øjne og gav plads for en sundere skepsis, kan man ikke se bort fra, at store dele af europæisk arkæologi i dag fortsat er præget af den tyske skole, f. ex. finder man dens synspunkter inden for dele af polsk arkæologi, hvor man anvender dem side om side med marxistiske fortolkningsprincipper.

Medens en reaktion mod Kossinna-skolen først sent brød afgørende igennem i tysk arkæologi,¹⁰ kunne man i store dele af den angelsaksiske

⁸ F. Graebner: *Die Methode der Ethnologie*, 1911. Jvf. også tidligere arbejder i *Zeitschrift für Ethnologie* 37, 1905.

⁹ V. Gordon Childe i *Antiquity* XXXII, 1958, s. 70.

¹⁰ Den vægtigste kritik formuleredes af en af Gustav Kossinnas elever, Ernst Wahle: *Zur ethnischen Deutung frühgeschichtlicher Kulturprovinzen*, *Sitzungsberichte der*

forskning se en anden orientering. Årsagen hertil skal muligvis søges i, at man i den angelsaksiske historieforskning, især den amerikanske, på et ret tidligt tidspunkt opponerede mod den traditionelle europæiske historieskrivning. »New History« bevægelsen fra begyndelsen af dette århundrede bragte afgørende nye tanker ind i historieforskningen og bevirkede en langt bredere kulturhistorisk præget orientering. Man rettede i udstrakt grad opmærksomheden mod udforskningen af sociale sammenhænge, og samarbejdet mellem historieforskningen og de beslægtede samfundsdiscipliner blev bl. a. stærkt betonet af den amerikanske historiker Charles A. Beard (1874–1948). På denne baggrund er det muligt at forstå det meget forskelligartede billede, angelsaksisk arkæologi frembyder i forhold til den af tysk tradition prægede europæiske arkæologi. Den angelsaksiske synsmåde har vundet indpas i studiet af den nære Orients forhistoriske kulturer, især med amerikaneren Robert A. Braidwoods omfattende studier over de tidligste agerbrugssamfund. Den mest markante repræsentant for den kulturhistoriske retning er dog englænderen V. Gordon Childe (1892–1957), der som Beard arbejdede under stærk indflydelse af marxistiske teorier.¹¹

Childe var som Kossinna oprindelig filolog, og set under den synsvinkel frembyder hans videnskabelige udvikling interessante træk. Med udgangspunkt i den etnologisk påvirkede del af forskningen søgte han i sine første arbejder at bestemme indoeuropæernes oprindelse ved at fortolke det arkæologiske materiale ud fra massive folkevandringsteorier, men frigjorde sig via marxistiske synspunkter på samfundsudviklingen fra disse, i europæisk forstand traditionelle tolkningsforsøg. Senere, gennem studiet af de nærorientalske kulturer, udvidede Childe til stadighed sit syn på arkæologien og nåede til at påpege en række træk af kollektiv betydning, nemlig visse økonomiske »revolutioner« med rod i ændringer af næringsmiddelproduktionen. Den kraftige stigning i befolkningskurven, som Childe mente at kunne aflæse af de arkæologiske fund fra de store floddale, satte han i forbindelse med opkomsten af nye erhvervsgrupper, klasser af specialister, som samledes i bysamfund (byrevolutionen). Fra dette forhold sluttede han videre til, at også agerbrugernes klasse måtte være udsprunget af en revolution (den neolitiske revolution)

Heidelberger Akademie der Wissenschaften. Phil.-Hist. Kl. 1940/41 (1941). En vurdering af Kossinnas betydning for tysk arkæologi findes i R. Hachmann, G. Kossack og H. Kuhn: *Völker zwischen Germanen und Kelten. Schriftquellen, Bodenfunde und Namengut zur Geschichte des nördlichen Westdeutschlands um Christi Geburt*, 1962.

¹¹ En interessant oversigt er formuleret af Childe selv i *Antiquity* XXXII, 1958, s. 69 ff. Dansk oversættelse bragt som nekrolog i *Kuml* 1957, s. 180 ff.

og lagde derved grunden til en række senere udbyggede synspunkter på udviklingen i den nære Orient,¹² som senere har fået omfattende betydning for store dele af den engelsksprogede forskning. I sine forsøg på at tolke arkæologiske iagttagelser søgte Childe at dokumentere den udvikling, »hvor mennesket stadig forøgede sin kontrol over den ikke-menneskelige natur gennem anvendelsen af videnskab, så arten kunne mangfoldiggøres og lejlighedsvis udkrystallisere love og politiske institutioner, religioner og kunst«. ¹³ Dermed søgte Childe at stadfæste arkæologiens status mellem de historiske discipliner.

V. Gordon Childes indsats lå ikke så meget inden for de arkæologiske detailstudier, men snarere i de varierende forslag til tolkninger og tolkningsmetoder, han bragte i sine værker. Vigtigt er i denne sammenhæng, at arkæologien nu orienteres mod et studium af samfundsstrukturer og kulturelle sammenhænge. I videste forstand rettes dens opmærksomhed mod emner med relevans til menneskets sociale adfærd.

SOM DET ER FREMGÅET af den ovenstående, nødvendigvis forenkledede fremstilling, er det i hovedsagen angelsaksisk forskning, der har peget på, at arkæologien må rettes mod det bredt samfundsmæssige, og dermed har placeret faget som en historisk disciplin i den moderne betydning af begrebet historieforskning. At lægge et skel mellem historien og forhistorien vil være meningsløst, og som det i det nedenstående skal belyses, er historikerens og forhistorikerens kilder metodisk set af samme art. Også for historikeren spiller »stumme kilder« en væsentlig rolle, og de problemstillinger, hvormed begge søger at nærme sig deres materiale, må i udstrakt grad være de samme.

Med udgangspunkt i en sådan opfattelse skal der i det følgende forsøges en orientering i en problemstilling af forholdsvis ny dato; en systematiserende betragtning af arkæologiens arbejdsmetode og dens placering i forholdet til andre faggrupper skal forsøges. Det vil være målet at belyse nogle grundtræk af såvel kildekritikken som teoridannelsen for derved at karakterisere træk af den moderne arkæologi. Betragtninger af denne art er sjældne inden for dansk arkæologisk forskning. Selv om fagets arbejdssituation ofte har kaldt på teoretiske overvejelser, har man i hovedsagen koncentreret sig om spørgsmål vedrørende den kildekritiske procedure, medens den egentlige teoridannelse kun i ringe grad har været genstand for undersøgelser. Det er da også for-

¹² V. Gordon Childe: *New Light on the Most Ancient East*, 1. udg., 1935.

¹³ *Antiquity* XXXII, 1958, s. 74.

ståeligt, at den praktiske udformning af arkæologien er gået forud for reflektionerne over dens logiske struktur, og det må desuden tages i betragtning, at arkæologien er ung som videnskab.

Inden for skandinavisk arkæologi har en bestemt holdning ofte modvirket metodologiske overvejelser. Der tænkes her på den såkaldte arkæologiske intuitionisme, der fremtræder som en parallel til lignende fænomener inden for historieforskningen.¹⁴ Med sit grundsyn på forskningen har intuitionismen givet udformningen af fagets metodiske principper et meget karakteristisk præg. I sin ofte citerede og i mange henseender udmærkede skildring af den typologiske metode giver den svenske forsker Nils Åberg (1888–1957) en fremstilling af selve den intuitionistiske holdning.¹⁵ Det fremhæves, at man kan skelne mellem »falsk« og »ægte« typologi, men at en opstilling af regler for en skelnen ikke er mulig. Åberg hævder videre, at grundlaget for en udøvelse af den ægte typologi er »kunstnerisk indføling«, og at det materiale, der behandles, så at sige »grupperer sig selv«. Dette er kort fortalt den intuitionistiske grundholdning: forskeren hævder, at han uden begrebsmæssige mellemled kan forstå sit materiale, at det så at sige klassificerer sig selv, og i sin ekstreme form hævder intuitionismen at kunne lade læseren genopleve de oplevelser, forskeren har haft ved sin indfølelse og opfattelse af stoffet. Ganske vist er der her tale om ekstremer, men det må ikke overses, at intuitionismen fortsat spiller en væsentlig rolle i f. ex. skandinavisk arkæologi.¹⁶

Den væsentligste indvending, man kan rette mod intuitionismen, er, at den forveksler den måde, hvorpå erkendelse psykologisk opstår, med selve erkendelsesresultatet. Intuitionen spiller en meget stor rolle ved tilblivelsen af de videnskabelige teorier, og i den henseende er Åbergs skildring også instruktiv: ethvert fremskridt inden for videnskaben kan siges at være begrundet i, at sammenhænge, man ikke tidligere har haft opmærksomheden henledt på, pludselig går op for en. Men konstateringen af disse sammenhænge hviler på et rationelt erfaringsgrundlag (hvilket Åberg i virkeligheden også skildrer), og intuitionen får ingen indflydelse på forskningsområdets logiske struktur. Det viser sig i det øjeblik, man skal demonstrere resultatet: i den situation er det klart, at den

¹⁴ F. ex. hos E. Troeltsch: *Der Historismus und seine Probleme. Das logische Problem der Geschichtsphilosophie*, 1922, s. 38, og J. Landquist: *Människokunskap. En studie över den historiska och den konstnärliga kunskapen*, 1920, s. 193 ff.

¹⁵ Max Ebert: *Reallexikon der Vorgeschichte*, Bd. 13, 1929, s. 502 ff.

¹⁶ Jvf. bl. a. diskussionen hos M. P. Malmer: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*, s. 22 ff.

historiske erkendelse som enhver anden må være forbundet med et logisk, begrebsmæssigt apparatur. På ét punkt henviser intuitionismen imidlertid til noget væsentligt: den viser, at man i kulturforskningen med særlig interesse vender sig til menneskelige handlinger og deres motivation.

Også andre forhold har bevirket, at metodologiske arbejder i dansk arkæologi siden Sophus Müllers afhandling fra 1884¹⁷ har hørt til sjældenhederne. Et dybtgående skel mellem den specielle arkæologiske undersøgelse og den sammenfattende fremstilling har hyppigt kunnet iagttages, og de teoretiske betingelser for detailstudiernes indordning i større sammenhænge er følgelig ofte blevet overset. For en generation af danske arkæologer, der næppe havde kendskab til andre historieteoretiske tanker end Kr. Erslevs, faldt det måske også naturligt at undgå sådanne overvejelser. Erslev gjorde gældende, at inden for »Historieskrivningen hører den strenge Videnskab op og afløses af jævn Menneskeforstaaelse« og hævdede samtidig, at historieskriveren stiller sig anderledes til sandheden end den strenge videnskab.¹⁸ Erslev skelnede – efter nutidig opfattelse uberettiget¹⁹ – mellem historieskrivning og historievidenskab og anså det for rimeligt, at man meddelte »den videnskabelige Undersøgelse og Resultaterne hver for sig«. Samtidig med at han påpegede, at »ingen Historiker, der behandler et blot nogenlunde omfattende Emne, i Virkeligheden kan ledsage sin Fremstilling med udtømmende Bevisførelse«, mente han at have fastslået, at historieskrivningen på væsentlige punkter må savne karakter af videnskab, at den i det højeste kan gengive de resultater, videnskaben er kommet til.²⁰

Erslevs skelnen mellem historievidenskaben og det, man i dag vil opfatte som dens litterære udformning (i modsætning til den egentlige belletristik), synes at være blevet overtaget af store dele af dansk arkæologi. Måske for at understrege fagets videnskabelige karakter etableredes en adskillelse mellem den specielle arkæologiske undersøgelse og den sammenfattende fremstilling, idet man overså, at skellet ikke bør drages mellem detailstudium og syntese, men mellem belletristik på den ene side og videnskabelig forskning, som metodisk set ikke lader sig opdele i en mere og en mindre videnskabelig del, på den anden side.

En del af begrundelsen for den foretagne adskillelse må sikkert søges i arkæologernes fornemmelse af kildematerialets utilstrækkelighed. På en

¹⁷ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1884, s. 12 ff.

¹⁸ Kr. Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Theori*, 1911, s. 12 ff.

¹⁹ P. Bage: *Om historieforskningens videnskabelige karakter*, *Historisk Tidsskrift* 10. rk. V, 1940, s. 335 ff.

²⁰ Anf. værk, s. 18.

lang række områder er der spørgsmål, som stoffet ikke tillader at besvare. Men hvor tilfældige og ufuldstændige kilderne end er, så giver de dog ikke nogen begrundelse for den skarpe skelnen mellem de to arter af fremstillinger. Det gælder talrige videnskabsområder, at det forhåndenværende materiale enten er for stort til at udtømmes fuldstændigt eller for mangelfuldt til at dækkende information kan opnås. Hvis manglerne imidlertid kompletteres ved hjælp af metodisk forsvarlige operationer, vil man stadig kunne honorere de krav, der stilles til forskningen om videnskabelig pålidelighed.

Samtidig med at skellet detailforskning/sammenfattende fremstilling uddybedes i dansk arkæologi, undlod man at belyse de teoretiske problemer, der naturligt måtte rejse sig i forbindelse hermed. Derved gjordes faget mere sårbart over for angreb udefra, idet dets udøvere kun sjældent formulerede et forsvar, når berettigelsen af deres tolkningsforsøg blev draget i tvivl.²¹ Paradoksalt nok synes denne sårbarhed til dels at have sin begrundelse i, at arkæologerne af deres videnskab krævede en arbejdsmetode og en sikkerhedsgrad, som er fremmed for såvel arkæologien som de øvrige historiske videnskaber.

SKAL MAN REDEGØRE for grundtrækkene i den arkæologiske metode, vil det være naturligt at begynde med de forskellige synspunkter, der kan anlægges på kilderne, idet disse selvsagt danner udgangspunktet for al arkæologisk forskning, og ethvert udsagn må kunne verificeres i forhold til dem. Hverken i arkæologien eller historieforskningen i almindelighed skaber forskeren selv kilderne, omend de kilder, arkæologien hyppigst anvender, måske nok i visse henseender er mere afhængige af forskerens problemstilling end f. ex. den skrevne kilde; som kilde kan man ikke blot betragte de fremdragne objekter, men også omstændighederne ved selve fremdragelsen, og medens objektet er en mere eller mindre bestandig størrelse, er fundomstændighederne afhængige dels af den øjeblikkelige forskningssituation, dels af de spørgsmål, som forskeren stiller. Således oplever kilden en begrænsning i værdi i forhold til den omhu og viden, hvormed den er fremdraget. Med et udtryk af Sophus Müller forstyrres en sammenhæng af vidnesbyrd, som aldrig mere kan tilvejebringes, hver gang en udgravning finder sted.²²

²¹ Bedst kendt er Vilh. Grønbechs med megen vægt førte angreb i Dansk Teologisk Tidsskrift VI, 1943. Fra arkæologisk side formuleredes dog et svar i denne sammenhæng af P. J. Riis: Kan man grave historien op af jorden?, Studier fra sprog- og oldtidsforskning 212, 1949.

²² Sophus Müller: Vor Oldtid, 1897, s. 690.

Medens historieforskningen oprindeligt udviklede sin kildekritiske teknik på grundlag af den filologiske metode, måtte arkæologien naturnødvendigt fra begyndelsen gå andre veje og udformede således en række specielle metodiske hjælpemidler. I tidens løb har de to forskningsgrenes syn på kilderne imidlertid nærmet sig hinanden. Som det allerede er betonet begrænser man sig i historieforskningen ikke længer til anvendelsen af skriftlige kilder, netop fordi man nu i udstrakt grad søger at belyse aspekter af fortidens liv, som samtidens skribenter måske helt overså. Dermed orienteres man langt bredere mod et kildemateriale, der kan søges i f. ex. astronomiske, geologiske og botaniske sammenhænge. En moderne definition af begrebet kilde bestemmer det således som »et konkret foreliggende observationsdatum, opfattet som en rest, et spor eller et produkt af en fortidig situation, som kan udnyttes til at prøve eller begrunde svar på historiske fænomener« (Ottar Dahl).²³ Det skulle her være klart, hvorledes den arkæologiske forskning har emneområde fælles med historieforskningen, og arkæologiens delvise særpræg er alene givet ved anvendelsen af en række tekniske hjælpemidler, der benyttes til at aftvinge kilderne relevante svar. Her er der imidlertid blot tale om en forskel i teknik, og det forhindrer ikke, at arkæologen principielt står over for sine kilder på samme måde som historikeren.

Den tyske arkæolog H. J. Eggers har i en desværre ikke helt klar fremstilling²⁴ skildret de komplicerede interrelationer, der består mellem forskeren og hans materiale. Kilderne og forskningssituationen beskrives i et system med tre faser. Nederst er den såkaldt »levende kultur«, dvs. den historiske virkelighed. Derefter følger »den døde kultur«, dvs. de dele af »den levende kultur«, som har holdt sig »under eller over jordoverfladen indtil vor tid« – kort sagt den mængde rester og spor, den historiske virkelighed har efterladt. Øverst følger så »den genfundne kultur«, dvs. de dele af den døde kultur, som er genfundet i nutiden og udgør det forhåndenværende kildemateriale. Det er Eggers' opfattelse, at arkæologien ved hjælp af heuristikken skal søge at skabe sig et overblik over 2. fase for derefter ved en analyse af denne at nå frem til en rekonstruktion af 1. fase, den historiske virkelighed.

Selv om Eggers' fremstilling af ovennævnte procedure i visse henseender må betragtes som diskutabel, peger den dog på et afgørende træk, nemlig den komplicerede og middelbare forbindelse forskeren har til den

²³ Ottar Dahl: Terminologi og systematikk i kildeteorien, *Historie, Jyske Samlinger* VII, 1966, s. 5.

²⁴ H. J. Eggers: *Der römische Import im freien Germanien*, 1951, s. 1 ff.

historiske virkelighed. Den understreger, at der ikke er identitet mellem kilderne og den historiske virkelighed, og at den sidste har afsat sig en begrænset mængde spor, som aldrig vil kunne forøges. At arkæologien tilmed næppe nogensinde når frem til en afdækning af 2. fase i dens fulde omfang, dvs. får adgang til alle de relevante kilder, er af mindre betydning; det væsentlige er, hvilken mængde oplysninger man ved sin problemstilling kan opnå på grundlag af 3. fase, de forhåndenværende kilder. Hvad Eggers forstår ved, at man kan nå frem til 1. fase, den historiske virkelighed, er ikke ganske klart. Det må i hvert fald ikke overses, at forskeren kun kender den historiske virkelighed gennem sin bearbejdelse af kilderne, dvs. at man ikke, som Eggers synes at mene, kan rekonstruere den historiske virkelighed; man kan blot ved udvælgelse ordne de teoretisk set udtømmelige informationer i en helhed, som ikke kan iagttages umiddelbart. Udvælgelsen sker ved, at forskeren tager sit udgangspunkt i en bestemt problemstilling, og denne bliver afgørende for, hvilke informationer der tillægges betydning. Dette forhold gælder al empirisk videnskab, og for arkæologien såvel som for historieforskningen betyder det, at vi ikke må forveksle fortiden med den opfattelse, vi har af den.

Foruden at man her rører ved vanskelige erkendelsesteoretiske problemer, har man også forklaringen på den dagligdags påstand, at hver generation af arkæologer skriver forhistorien om. Kilderne er det eneste udgangspunkt for kontrol af vore forestillinger om fortiden, da selve den historiske virkelighed ikke længer eksisterer. Når relationerne mellem vor opfattelse af kilderne og kilderne selv er af så vital betydning for forskningsprocessen, bliver den indledende problemstilling også afgørende for resultatet. Via en betragtning af kildernes repræsentativitet, dvs. en vurdering af deres tilknytning til den historiske virkelighed, prøver man altså at aftvinge dem de flest mulige svar med relevans til den givne problemstilling.

En første systematiserende oversigt over de historiske, herunder også de arkæologiske, kilder finder man hos J. G. Droysen (1808–1884), der i 1852 ved universitetet i Jena begyndte sine forelæsninger over »Enzyklopädie und Methodologie der Geschichte«.²⁵ Droysen henviste med sine synspunkter til den arkæologiske forskning, der i løbet af det 19. århundrede langsomt begyndte at udvikle sig i Nord- og Melle-

²⁵ En kortfattet udgave af forelæsningerne er udgivet af J. G. Droysen under titlen: *Grundriss der Historik*, 1868. En publikation af Droysens manuskript er foretaget af R. Hübner under titlen: *Historik*, 1936.

europa. I sine forelæsninger nævner Droysen som historiske kilder dels »det, som er overleveret fra den fortid, vi søger at opnå forståelse af (Überreste), dels det, som er overgået i menneskenes forestillinger, og som er overleveret i erindringen (Quellen), dels en forbindelse af begge former (Denkmäler).«²⁶ I forelæsningerne belyste Droysen yderligere, at han ved »Überreste« bl. a. forstod det materiale, som omfattes af »die ganze Diziplin, welche neuster Zeit als Prähistorie namentlich bei historisierende Naturforschern so beliebt geworden ist . . .« Som eksempler nævnes gravfund med flintredskaber, ophobninger af rester af vegetabiliske og animalske næringsmidler, grave med bronzeredskaber etc.²⁷ Droysens bemærkninger fik imidlertid ingen væsentlig betydning for tysk arkæologi, som på det tidspunkt var kraftigt præget af filologiske eller kunsthistoriske tilknytninger.

Hos Kr. Erslev (1852–1930) finder man senere det synspunkt, at enhver kilde også er en levning, og der skelnes i stedet mellem 1) levninger af fortidsmenneskene selv og af den natur, der har omgivet dem, 2) fortidsmenneskenes frembringelser af enhver art, som endnu er bevarede, 3) nutidslivet forsåvidt det tillader tilbageslutninger til, hvad der er sket i fortiden.²⁸ Man ser her igen »arkæologiske kilder« opfattet side om side med f. ex. skriftlige kilder.

Fra arkæologisk side har man imidlertid ikke ment at kunne anvende Erslevs inddeling, idet man følte det som »upraktisk, at han henregnede skriftdokumenter og museumsstykker til samme kategori af kilder.«²⁹ I stedet er der henvist til den for arkæologerne traditionelle skelnen mellem materielle og immaterielle kilder. Nu kan en sådan opdeling imidlertid ikke stå for en nærmere kritik: at en kilde betegnes som »materiel« tjener ikke til at belyse dens væsen som kilde, de informationer, man får fra en »materiel« kilde, er lige så immaterielle som dem, man får fra f. ex. et skriftdokument. Det vil således være rimeligt at vende tilbage til Erslevs inddeling.

Kr. Erslev bemærker, at det nok er størsteparten af de historiske kilder, der falder ind under hans anden gruppe: fortidsmenneskenes frembringelser af alle arter, som endnu er bevaret; men han skelner her med et lidt uheldigt udtryk mellem »talende« og »stumme« kilder. Uden i øvrigt at ændre begrebsbestemmelsen har man af sproglige grunde

²⁶ J. G. Droysen: Historik, s. 37 ff.

²⁷ Sst., s. 38.

²⁸ Kr. Erslev: Historisk Teknik. Den historiske Undersøgelse fremstillet i sine Grundlinier, 1911, s. 10.

²⁹ P. J. Riis: Kan man grave historien op af jorden?, s. 8.

foreslået betegnelserne ændret til meddelende/ikke-meddelende.³⁰ Med disse betegnelser menes, at en meddelende kilde »indeholder en eller anden Meddelelse fra Frembringeren, det være sig i Ord eller Billede«, medens den ikke-meddelende kilde ikke indeholder nogen formuleret meddelelse. I den forbindelse peger Erslev på, at en meddelende kilde kan betragtes både som levning og beretning, medens en ikke-meddelende kilde kun kan betragtes som levning. Ved betegnelsen »levning« karakteriserer man kilden som en til vor tid bevaret rest af historiens begivenheder og tilstande, medens man ved »beretning« forstår et hvilket som helst udsagn herom, således at forskeren i dette tilfælde kun middelbart orienteres om fortidens begivenheder og tilstande.³¹ Det er værd at bemærke, at Erslev pegede på, at skellet mellem levning og beretning ikke ligger i kilden selv, men at det er udtryk for historikerens holdning til kilden, dvs. at det er baseret på de tilknytninger forskeren etablerer mellem kilden og problemstillingen.

Det skulle af det ovenstående være klart, at man ikke på grundlag af kildematerialets art kan skille arkæologien ud fra historien. Nok benytter arkæologien sig fortrinsvis af ikke-meddelende kilder, men den kan dog i særlige situationer få adgang til relevante meddelende kilder. Omvendt betjener historikeren sig almindeligvis af meddelende kilder, men de ikke-meddelende kilder spiller en stadig større rolle. Denne situation finder sit udtryk i en bemærkning, der ganske vist på anden baggrund er fremsat af Kr. Erslev i »Historisk Teknik«: »trykkede af Historiens uendelige Studieomraade har mange søgt en snævrere Afgrænsning af Historien: man har villet indskrænke den til at være politisk Historie, man har villet udelukke de saakaldte uhistoriske Folk o. s. fr. Intet af disse Forsøg er dog lykkedes, og heller ikke kan man afgrænse Historien på langs ved at udelukke de Tider, der betegnes som »forhistoriske«.³² Det er kun vor sprogbrug, som antyder en adskillelse; denne lader sig ikke begrunde ud fra kildematerialet.

Langt den overvejende del af arkæologens arbejdsmateriale består således af kilder af samme art som dem, den øvrige del af historieforskningen benytter under betegnelsen ikke-meddelende kilder, og som følgelig kun har værdi som levninger. Som alle kilder sættes de i relation til deres ophavssituation for at afgive information om den historiske virkelighed og strækker sig fra håndværksprocesser og færdigvarer til

³⁰ Ottar Dahl i *Historie, Jyske Samlinger VII*, 1966, s. 5.

³¹ Kr. Erslev: *Historisk Teknik*, s. 9.

³² *Sst.*, s. 6.

stednavne, sprogformer, sociale normer og rene naturfænomener, for så vidt disse kan udnyttes til at prøve eller begrunde svar på historiske problemer.

Stillet over for problemerne med at fastslå disse kilders autenticitet har arkæologien udviklet et nøje samarbejde med andre videnskabsgrene især inden for de naturvidenskabelige fag. Som allerede antydnet under omtalen af H. J. Eggers' trefasede arbejdssystem er problemet om kilderne repræsentativitet ikke helt ukompliceret for arkæologen. Når en kilde skal etableres, dvs. et objekt udgraves, vinder kilden naturligt i værdi jo flere oplysninger, der kan indsamles. Et løsfundet objekt er langt mindre værd som kilde end et sagkyndigt udgravet objekt, for hvilket fyldige udgravningsoplysninger foreligger. Et arkæologisk objekt kan kun udgraves én gang, og udgravningen er i visse henseender forbundet med ødelæggelse af sider af kildens værdi. Arkæologens arbejds-metode må her som udtrykt af Sophus Müller være »den samlede iagttagelses metode«. ³³ Jo fyldigere en viden arkæologen nærmer sig sit objekt med, jo flere informationer afgiver kilden også, men det er vel at mærke en proces, som kun kan foregå én gang, nemlig under udgravningen. Forskeren søger altså at nærme sig kilden, så den fremtræder i sin autentiske form, en handling, der naturligvis kun er teoretisk mulig, idet den er afhængig af det forhåndenværende udstyr og de opstillede teorier. Arkæologen vil hyppigt komme ud for, at en kilde er blevet værdiløs eller har mistet i værdi, fordi den blev tilvejebragt under andre forudsætninger end dem, han selv sidder inde med. Den skriftlige redegørelse for udgravningsarbejdet må da underkastes en almindelig historisk kildeanalyse. Teoretisk adskiller denne situation sig ikke fra andre historikers, men i praksis er arkæologens forhold til kilderne ofte langt mere sårbart end historikerens. Arkæologen skaber ikke selv sine kilder, men han påvirker kraftigt deres værdi.

Den omfattende betydning begrebet historisk kilde har fået i nyere tid, har naturligt medført en udvidelse af selve kildeanalysens omfang. Den tekstkritiske metode, som den anvendes i snævrere forstand i ældre historieforskning, spiller stadig en rolle, også for arkæologien, og får i enkelte situationer fornyet betydning, således som det er sket efter tolkningen af den græske linearskrift B. Med den er grænsen for de litterært belyste tider i Europa ført tilbage til midten af 2. årtusind f. v. t. De samme forhold gør sig gældende i forsøgene på at udnytte romerske forfatteres skrifter til belysning af de mellemeuropæiske folkeslag i tiden

³³ Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1884, s. 181.

omkring vor tidsregnings begyndelse. Det må imidlertid fastholdes, at man her bevæger sig i specialområder.

Ofte mere kompliceret er kildeanalysen i de tilfælde, hvor man som almindeligt i arkæologien ønsker at belyse kollektive fænomener og bl. a. udnytter kildestoffet til at opnå information om forhold, som samtiden måske ikke var sig bevidst. Her indtager de ikke-meddelende kilder en central plads, og analysen af dem får sit særpræg derved, at de kun kan ses under synspunktet levning. Velkendt er arkæologens udnyttelse af importvarer til at fastlægge handelsforbindelser, anvendelsen af forhistorisk keramik til at påvise bebyggelsesforhold, anvendelsen af særlige jordbundsforhold, evt. påvist ved luftfotografering, til at påvise agerbrugssystemer, etc.

Det vil ikke være muligt at foretage en opregning af de forskellige kildetyper. For dem alle gælder det imidlertid, at analysen tager sigte på at placere dem i forhold til den rejste problemstilling og vurdere deres repræsentativitet, dvs. afgøre i hvilket forhold de står til tilblivelssituationen. Det første trin i undersøgelsen må derfor være den relative eller absolut-kronologiske placering af kilden. Ved hjælp af en række specielle metoder som iagttagelse af stratigrafi, opstilling af typologiske serier etc. søger forskeren at placere kilden i forhold til den tid, han ønsker at belyse. I denne forbindelse træder en række vigtige hjælpe-discipliner i funktion, især naturvidenskabelige ved bestemmelse af radioaktivt kulstof-14, mosegeologiske undersøgelser etc. Det må imidlertid betones, at i kildeanalysen kan så at sige enhver videnskabsgren i den givne situation yde bistand – arkæologiske udbredelseskort kan vanskeligt udnyttes uden bistand fra den historiske geografi, teksterne ikke uden bistand fra filologien. Et særligt problematisk område af den arkæologiske kildeanalyse er anvendelsen af statistik, som tager sigte på at klarlægge typiske og atypiske sider af det ofte overvældende fundstof og dermed bidrager til at belyse kildernes repræsentativitet.

Medens en del af historikerens kildeanalyse ofte må koncentreres om bedømmelsen af kildens ægthed, er arkæologen i den situation, at de ikke-meddelende kilder, som udgør størsteparten af kildematerialet, altid forholder sig umiddelbart til den historiske virkelighed. Som M. P. Malmer har fremhævet, er det kun for den meddelende kildes vedkommende et spørgsmål, om den kendte sandheden, eller om den måtte eller ville sige den.³⁴ Den ikke-meddelende kilde er på sin vis altid sand (selv om man naturligvis kan komme ud for bevidste forfalskninger). Denne

³⁴ M. P. Malmer: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*, s. 13.

direkte tilknytning til den fortidige virkelighed gør imidlertid ikke analysen af de ikke-meddelende kilder uproblematisk. Bemærkningerne om, at kildeanalysen tager sigte på at placere kilden i forhold til den rejste problemstilling, leder dels hen til, at betingelsen for, at forskeren kan opnå informationer af kilden, er, at der er formuleret en problemstilling, dels til, at de informationer man opnår, nøje er begrænset af gyldigheden af de hypoteser man går ud fra. Som det senere skal beskrives, ordner de spørgsmål, man kan stille kilden, sig i en art hieraki, der har forbindelse med problematikken omkring kildens repræsentativitet, dvs. med antallet af hypotesemuligheder. Er de spørgsmål, man stiller kilden, f. ex. en stenøkse, af teknologisk art, bliver sikkerheden ved svaret relativ stor. Søger man derimod oplysning om intentionerne bag kildens tilblivelse, f. ex. om den religiøse tanke bag en gravform eller den økonomiske betydning af et tempelanlæg, vokser usikkerheden betydeligt. Nogen éntydig relation mellem en handling og dens motiv finder man så at sige aldrig.

Denne mangetydighed hænger sammen med, at vidt forskellige aspekter af tilblivelsessituationen afspejler sig i en kildes form. Enhver kilde kan sættes i forhold til et stort antal problemstillinger, men søger man udelukkende at begrænse sig til spørgsmål, hvor den ikke-meddelende kildes forhold til den fortidige virkelighed er helt éntydigt, når man sjældent ud over de rene eksistensdomme.

Af disse meget summariske bemærkninger skulle det fremgå, at arkæologen i sin kildeanalyse principielt må forholde sig til sit materiale på samme måde som historikeren. Det er givet, at den informationsmængde, arkæologen kan aftvinge de ikke-meddelende kilder, er langt mindre end den, de meddelende kilder frivilligt eller ufrivilligt giver fra sig. Men almindeligvis er de ikke-meddelende kilder den eneste kontakt vi har til den forhistoriske virkelighed. I princippet er det imidlertid værd at fastholde, at uanset kildens art er informationerne afhængige af den indledende problemstilling, og dette forhold understreger den nære sammenhæng, der også for arkæologien består mellem kildeanalyse og teoridannelse.

SÅ SNART man når ind på problemerne vedrørende den arkæologiske teoridannelse, viser det sig, at man her bevæger sig i områder, hvor detaillerede undersøgelser næsten helt mangler. Endvidere implicerer teoridannelsen ofte vanskelige erkendelsesteoretiske problemer, der hyppigt forårsager, at forskerne standser i mere eller mindre ufrugtbare

problemstillinger. Den ældre forskning, dvs. Sophus Müller og hans samtid, anlagde en forholdsvis ureflekteret betragtning på forholdet mellem datakonstateringen og teoridannelsen. Dette kom klarest til udtryk i de arkæologiske typebegreber; en type defineredes helt enkelt som en form, der erfaringsmæssigt havde vist en vis konstans.³⁵ Først de senere års teoretiske diskussioner, specielt omkring forsøgene på at skabe morfologiske beskrivelsessystemer for oldsager, har klarlagt, i hvor høj grad typebegreberne er afhængige af den problemstilling, hvormed forskeren nærmer sig sit materiale.

Udviklingen har således inden for arkæologien ført til en stadig stærkere understregning af, at de arkæologiske kilder ikke umiddelbart kan danne grundlag for en konstatering af selv simple kendsgerninger, men at der som allerede skildret består en kompliceret interrelation mellem forskeren og den kilde, undersøgelsen gælder. Tager man for sig f. ex. en stenøkse, kan man sige, at den for vor betragtning besidder en række egenskaber, og at den konstellation, hvori disse egenskaber forekommer, gør øksen til et stykke individuel virkelighed. Dette er imidlertid i sig selv ikke nok til at karakterisere den som historisk fænomen; enheden af egenskaber har stenøksen til fælles med en hvilken som helst anden sten, der derved også kan betegnes som et stykke individuel virkelighed. Først når man anskuer øksen under anvendelse af et historisk begreb, f. ex. tolker den som en redskabstype og dermed som resultat af en bestemt fortidig situation, kan man sige, at genstanden bliver til et historisk fænomen, en omdannelse, der foregår uden at dens reale egenskaber forandres. Dette forhold svarer nøje til den situation, man finder i historieforskningen, når historikeren via fortolkninger etablerer historiske data ud fra kilderne.

I praksis spiller disse forhold en stor rolle for arkæologen, når de ovenfor omtalte typebegreber skal formuleres. Den nære sammenhæng, der består mellem problemstilling og type-klassifikation, forårsager, at forsøgene på at karakterisere et fænomen ved direkte beskrivelse eller direkte domme ikke fører frem; forudsætningen for at karakterisere fænomenet er, at de historiske begreber er til stede hos betragteren, at der er formuleret en problemstilling. Forskeren indordner altså fænomenet i en videre sammenhæng, i første række ikke i en abstrakt systemsammenhæng, men derimod i en mindre omfattende, individuel sammenhæng. Det må derfor siges, som M. P. Malmer har påpeget, at såvel arkæologiske redskabstyper som fundkombinationer metodisk svarer til

³⁵ Sophus Müller: *Vor Oldtid*, s. 693.

konkrete historiske situationer.³⁶ Den logiske struktur i vor betragtning af et løsfundet objekt er den samme som ved et sammensat fænomen, selv om udsagnsværdien naturligvis kan være stærkt forskellig. Videre tiltager omfanget af fortolkningen, jo mere sammensat det givne objekt er. Man må imidlertid konstatere, at det er meget sjældent, at man i forhistorien møder data, hvor tolkningen er af uvæsentlig betydning. Det samme gælder i historieforskningen, så snart man når ud over rene eksistensdomme. Teoridannelsens egentlige problem består da i at redegøre for, hvorledes man skal ordne de fortolkede data.

Den engelske arkæolog Stuart Piggott skildrer, hvorledes arkæologien konstruerer, hvad han med en analogi fra naturvidenskaben kalder modeller.³⁷ Disse modeller er abstrakte produkter, der udtrykker det indbyrdes forhold mellem en række fænomener, nøjagtig som man har set det i f. ex. fysikken. Man kan anvende mere end én model ad gangen, og de kan alle være frugtbare. I etableringen af sådanne modeller ligger både vurdering og udvælgelse, kun et udsnit af de tilgængelige data anses for relevante i forholdet til modellen, som inden for arbejdsprocessen også fungerer som forskningsprogram. Til principperne for opstillingen og værdien af de enkelte modeller skal der senere vendes tilbage; afgørende er her, at man overalt i arkæologien ved meddelelse af resultaterne betjener sig af sådanne konstruktioner. Den enkleste arkæologiske model er baseret på en klassifikation af en række materielle genstande og deres fremstillingsteknik, f. ex. er treperiodesystemet med sin betoning af henholdsvis sten-, bronze- og jernproduktion en sådan model. Med et udtryk af Max Weber (1864–1920) kan de betegnes som ideal-typiske konstruktioner.³⁸ Weber understreger, at man må betragte idealtyperne som tankemæssige konstruktioner til måling og systematisk karakterisering af individuelle sammenhænge, og de må således ikke forveksles med artsbegreber, som man finder dem i naturvidenskaben; de fungerer tværtimod som midler til at bestemme fænomenernes individuelle særpræg.

Etableringen af disse ideal-typiske konstruktioner er beskrevet af englænderen C. F. C. Hawkes.³⁹ Han påpeger, at man kan opdele de arkæologiske data i kategorier alt efter den foreliggende problemstilling, dvs. efter hvilke spørgsmål man ønsker besvaret. Man kan da begynde

³⁶ M. P. Malmer: *Metodproblem inom järnålderns konsthistoria*, s. 20.

³⁷ Stuart Piggott: *Approach to Archaeology*, 1959, s. 1 ff.

³⁸ Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1922, s. 180 ff.

³⁹ C. F. C. Hawkes: *Archaeological Theory and Method*, *The American Anthropologist*, vol. 56, 1954.

med spørgsmål, som f. ex. vedrører teknikken i redskabsfremstillingen og det forhistoriske samfunds dagligdags aktiviteter. Problemet om kildernes repræsentativitet er da forholdsvis enkelt. Ad den vej kan man konstruere, hvad man kan betegne som teknologisk-evolutionistiske modeller, og det har allerede været nævnt, at treperiodesystemet, som benyttes i store dele af europæisk arkæologi, er en sådan model. Derefter følger spørgsmål, som vedrører erhvervsformen og de basale økonomiske forhold. Problemerne omkring kildernes repræsentativitet er da øget, men man kan dog fortsat ret ligetil opnå sine svar, ofte ved relativt simple eksistensdomme, ved konstatering af f. ex. tamdyrs- og/eller vilddyrsknogler i et fundmilieu, aftryk af korn i lerkar, tilstedeværelse af smelteovne på bopladsen etc. Efter denne gruppe af spørgsmål følger andre, hvor kildernes repræsentativitet er langt vanskeligere at bedømme: man ønsker oplysninger om, hvorledes strukturen i et givet samfund var, hvorledes relationerne mellem dets enkelte dele var, f. ex. hvorledes arveretten fungerede, og hvorledes ægteskabssystemet var struktureret – altsammen spørgsmål, som blot er de første, en etnolog ville stille under studiet af en folkegruppe eller anden social enhed. Usikkerheden ved svarene er nu vokset betydeligt, idet forbindelsen mellem kilden og den historiske virkelighed, man søger at belyse, er mere problematisk. Disse spørgsmål leder så over i en sidste gruppe, som vedrører, hvad man normalt kalder den åndelige kultur, herunder f. ex. religiøse forestillinger og deres udtryk i riter og lignende. Det er her helt indlysende, at svarene nu har en stor usikkerhedsmargin, da man søger oplysninger om f. ex. intentionerne bag en kildes fremkomst – en vanskelighed man træffer overalt i historieforskningen, da der så at sige aldrig består en éntydig relation mellem resultatet af en handling og motivet til handlingen. Handlingsresultatet vil næsten altid være usikkert som kilde til viden om motivet.

Det skulle allerede her være klart, at den ovenstående opdeling er baseret på problematikken omkring kildernes repræsentativitet. Alt efter hvor i de fire kategorier man stiller sine spørgsmål og finder sine svar, kan man konstruere sine modeller; men jo højere man når op i systemet, des mere sammensatte bliver modellerne også, des mere omfattende tankeoperationer fordrer deres konstruktion. Det ses her, hvor afgørende nyt et udgangspunkt arkæologien fik med opstillingen af treperiodesystemet i begyndelsen af forrige århundrede. Med det blev opstillet en teknologisk-evolutionistisk model, baseret på en langt bredere overensstemmelse med kilderne end tidligere mytiske og reli-

giøse modeller. Af andre modeller har man i de senere år set f. ex. den af Robert A. Braidwood opstillede for udviklingen i den nære Orient.⁴⁰ I modsætning til ældre udviklingsskemaer, der er baseret på ret uensartede elementer, opstiller Braidwood de enkelte faser i sit system på grundlag af det forhistoriske samfunds erhvervsform. Ældst er de såkaldte »Food Gathering and Collecting Communities«, derefter følger »Incipient Village Communities«, og udviklingen afsluttes med »Urban Civilizations« – dvs. den fase, hvor »byrevolutionen« er gennemført. Der er her tale om en erhvervsøkonomisk model, baseret på et udvalg af data fra den anden kategori i det lige omtalte system. De arkæologiske data anvendes her som elementer i opbygningen af ideal-typiske konstruktioner, der kan betegnes som beskrivelser af varierende komplikationsgrad.

Det er indlysende, at værdien af de nævnte konstruktioner må være stærkt varierende alt efter, på hvilket plan man opbygger dem. Hvis man som f. ex. H. Frankfort i et arbejde fra 1951⁴¹ anskuer den tidlige udvikling i henholdsvis Mesopotamien og Ægypten i lyset af enkle teknologiske og økonomiske modeller, viser udviklingen sig at gå ad næsten parallelle baner, dvs. fra sten- til metalkultur, gennem en forbedring af agerbrugsteknikken, som betinger fremkomsten af større faste bosættelser og til sidst byers fremståen. Konstruerer man derimod modeller på et andet niveau, dvs. højere oppe i systemet af fortolkede data, viser der sig ikke lighed men forskel i udviklingen mellem de to kulturområder. Her gælder det, at en mere kompliceret model, som f. ex. omfatter udviklingen af de religiøse institutioner, også er bedre egnet til at fange fænomenerne i deres individuelle særpræg.

De ideal-typiske konstruktioners værdi består altså deri, at de fungerer som karakteriseringsmidler ved bestemmelsen af historiske fænomener. Deres opbygning sker ved, at man udvælger én eller flere sider af det sammensatte fundbillede og sammenføjer dem til anskuelige billeder – til modeller. En sådan model af f. ex. den erhvervsøkonomiske udvikling i den nære Orient er ikke konstrueret ved, at man har fremstillet et gennemsnitsbillede af det foreliggende materiale, den er derimod skabt som regulær konstruktion, en anskuelig model af »ideen« i de kendte samfund fra det tidsrum. Man kan sige, at den rene ideal-typiske konstruktion aldrig forekommer i virkeligheden, den er, som

⁴⁰ Robert A. Braidwood og Gordon R. Willey: *Courses Toward Urban Civilization*, Viking Fund Publications in Anthropology, no. 32, 1962.

⁴¹ H. Frankfort: *The Birth of Civilization in the Near East*, 1951.

navnet angiver, en anskueliggjort idé, og den anvendes til at karakterisere det fundkompleks, man står over for. Modellen benyttes til at udskille visse, i den sammenhæng væsentlige træk ved kildematerialet, således til bestemmelsen af én eller flere af det givne fundkompleks' ideer. Men det må aldrig glemmes, at den ikke kan omfatte hele den realitet, den udspringer af.

Som det ovenfor blev bemærket, kan man konstruere flere forskellige modeller eller ideal-typiske konstruktioner på grundlag af det samme materiale, og de kan alle være lige rigtige, ingen af dem behøver at ligne hinanden, og ingen af dem behøver at eksistere i virkeligheden. Man benytter kort sagt modellerne til at søge angrebepunkter for mulige vurderinger af fænomenkomplekset.

At der er flere teoretiske muligheder, må lede opmærksomheden hen på et vigtigt træk: man må ikke tro, at modellerne anskueliggør den »egentlige« struktur i f. ex. det samfund, man har for sig, og man må frem for alt ikke tro, at modellerne umiddelbart viser os de kræfter, som er afgørende for det givne samfund. En fejltagelse, som hyppigt sker i arkæologien, er, at man tror med modellen at have fået hold om de ideer, der beherskede menneskene i en given epoke, at man så at sige har rekonstrueret fortidsmenneskets idémæssige virkelighed. Men som allerede bemærket, består der kun sjældent éntydige relationer mellem resultatet af en handling og ophavssituationen.

Der kan her være grund til at henvise til de forsøg, der med udspring i et positivistisk videnskabssyn inden for studiet af primitive folk og undertiden også inden for arkæologien er gjort på at opløse det sociale livs komplicerede fænomener ud fra synspunkter om deres psykiske betingelser, dvs. forsøg på at anvende psykologien som forklaringsgrundlag for kulturhistoriske fænomener. Her støder man igen på en uendelig variationsbredde af tilregningsmuligheder, og man vil næppe nogensinde kunne opstille en slags samfundslivets kemi.⁴²

De her skildrede konstruktioner betegner altså systemer, hvor et udvalg af historiske data er ordnet og bragt i indre sammenhæng. De udgør således mere eller mindre sluttede helheder af udsagn af forskellig art. Det blev bemærket, at disse enheder ikke nødvendigvis er sammensatte af kategorier, som stod i direkte forhold til fortidsmenneskets idéverden, hvilket svarer til, at man heller ikke inden for den øvrige del af historieforskningen nødvendigvis må skildre en epoke i de samme kategorier, hvori den opfattede sig selv.

⁴² Se bl. a. V. Gordon Childe: *Piecing Together the Past*, 1956, s. 56.

Andre problemer knytter sig imidlertid til de nævnte konstruktioner. Det blev bemærket, at deres udformning rent praktisk stod i et vist forhold til kildernes repræsentativitet. Det giver imidlertid ikke nogen forklaring på, hvorfor man giver dem netop den pågældende form. Man kunne forestille sig, at de nævnte konstruktioner kunne være rene fantasiprodukter uden forbindelse med den virkelighed, de foregiver at afbilde. Dette blev således påstået i den kritik, der i forrige århundrede især fra tysk side rettedes mod sten-, bronze- og jernalderinddelingen. Man må erkende, at det er meget vanskeligt at begrunde den reference, en model har til den fortidige virkelighed. Kun i begrænset omfang er det muligt at foretage en simpel henvisning til kilderne. Så længe konstruktionen er baseret på mange, men også meget enkle data, som det f. ex. er tilfældet med treperiodesystemet, er sandsynligheden for overensstemmelse med den fortidige virkelighed relativt stor. Modellens konstruktion er da også meget enkel og vil kun i begrænset omfang være egnet til at fange de historiske fænomener i deres individuelle særpræg. Så snart man når frem til konstruktioner af mere sammensat natur, dvs. modeller, hvis konstruktion er baseret på kilder med flere hypotesemuligheder, øges vanskelighederne ved at angive kriterier for hypotesens sandhed tilsvarende. Man kan ikke direkte sammenligne de ideal-typiske konstruktioner med den fortidige virkelighed, da denne som tidligere betonet kun er tilgængelig gennem forskerens fortolkning af kilderne. For arkæologien betyder det, at hypoteser, der er baseret på f. ex. slutninger fra et tempelanlægs arkitektoniske konstruktion til dets økonomiske eller rituelle funktion, er behæftede med en meget stor usikkerhed, fordi en direkte verifikation på grundlag af kildematerialet ikke er mulig.⁴³ Den eneste mulighed for en afprøvelse af sandhedsværdien synes at ligge i bestemmelsen af kildernes repræsentativitet og vurderingen af den indbyrdes overensstemmelse mellem de enkelte påstande i hypotesen.

Disse bemærkninger leder naturligt over i problematikken omkring de udvalgssynspunkter, der anvendes, når historikeren konstruerer sine modeller. Den tyske sociolog og metodeteoretiker Max Weber er en af dem, der mest indgående har beskæftiget sig hermed.⁴⁴ Weber peger på, at grunden til kulturvidenskabernes mærkværdige situation er den kendsgerning, at begrebet kultur er et værdibegreb. Under synspunktet kultur

⁴³ M. A. Smith: *The Limitations of Inference in Archaeology*, *The Archaeological News Letter*, vol. 6, no. 1, 1955.

⁴⁴ Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, s. 181.

er det kun en mindre del af virkeligheden, der interesserer os. Den transcendentale forudsætning for enhver kulturvidenskab, siger han, er ikke, at vi opfatter en bestemt kultur eller kultur i det hele taget som noget værdifuldt, men at vi er »kulturmennesker«, altså begavet med evne og vilje til at tage stilling til verden. Det væsentlige er, at vi sætter tingene i forbindelse med værdier. Denne forbindelse med værdier betyder ikke, at vi vælger et ganske bestemt værdisyn og udelukker alle andre, men det betyder, at vi principielt ser fænomenerne under synspunktet værdi. I denne klare formulering giver Weber udtryk for, hvad han forstår ved kulturvidenskabelig objektivitet, idet han påpeger, at objektiviteten er afhængig af det valgte forskningsperspektiv. Inden for rammerne af det givne perspektiv er den kulturvidenskabelige objektivitet på sin vis indiskutabel. Det kan ikke nægtes, at Webers opfattelse i visse henseender rummer farlige muligheder, idet den kan give plads for en helt vilkårlig subjektivitet i valget af forskningsperspektiv. Sider af tysk historieskrivning har også indirekte afsløret netop denne fare. Vanskeligheden består imidlertid i, at man kun ved at henvise til forskningens praksis kan formulere en stillingtagen til Webers teorier.

Der har i det ovenstående været taget stilling til nogle af retningerne og synspunkterne i den moderne arkæologi. Det er søgt fremhævet, at man ikke blot kan diskutere de enkelte teorier inden for deres egne rammer, men at man også kan diskutere selve udgangspunktet for teoridannelsen. Der har været plæderet for den opfattelse, at nogle teoridannelser er af større værdi end andre, fordi der bl. a. findes et bredere materiale at bygge på, fordi problemstillingen og de valgte kategorier bedre »forklarer« de historiske fænomeners individuelle særpræg, og fordi der i fortsættelse af dem kan formuleres nye, frugtbare forskningsprogrammer. Med skildringen af nogle af hovedretningerne inden for den nyere arkæologi har der også været lagt vægt på selve forsknings-traditionen, som f. ex. i tysk og angelsaksisk arkæologi hyppigt har vist sig at være bestemmende for den enkelte forskers valg af metode. Konklusionen heraf må blive, at Webers fremstilling af teoridannelsen ikke fuldstændig dækker forskningens praksis; de faglige normer og vurderingen af de heuristiske muligheder synes i udstrakt grad at være retningsgivende for valget af forskningsperspektiv. Det er således næppe en helt vilkårlig subjektivitet, der ligger bag arkæologens valg af udgangspunkt for undersøgelsen, idet bl. a. vurderingen af udvalgssynspunkternes operationelle værdi, dvs. afgørelsen af om de fortsat kan give anledning til nye, frugtbare hypotesedannelser, spiller så afgørende en rolle.

Den bestandighed, hvormed man i nordeuropæisk arkæologi har benyttet f. ex. treperiodesystemet som udgangspunkt for hypotesedannelsen, synes at vise, at der i et vist omfang kan tales om rationelle betingelser for arkæologens valg af forskningsperspektiv, betingelser som har deres baggrund i såvel forskningstraditionen som i den indhøstede erfaring.

AF DEN OVENFOR givne beskrivelse af de arkæologiske modeller skulle det fremgå, at de har et dobbelt aspekt, dels et beskrivende dels et forklarende. Uanset hvordan arkæologen fremstiller sine iagttagelser, er der tale om en sådan dobbelthed: han fremstiller dem bl. a. med henblik på den kronologiske placering og med henblik på den forklarende funktion. Det er i betragtning af arkæologens hele arbejdssituation ikke mærkeligt, at man ofte har villet overse den forklarende funktion eller ønsket at afsvække dens betydning. Ganske vist er det et almindeligt fremkommende krav til udforskningen af fortiden, at den skal fastslå kausalsammenhænge, men en almindelig skepsis, som kan have meget forskelligartede begrundelser, får hyppigt arkæologen til blot at henvise til, at visse fænomener »hænger sammen«. Hyppigt er det i beskrivelsen af typologiske serier, man finder sådanne udtryk. Her ses undertiden en bestræbelse på at skildre f. ex. stillfænomener med analogier fra biologien ud fra antagelsen af en indre udviklingskraft, som kan tiltage og aftage til forskellig tid.⁴⁵ Deri ligger ofte et forsøg på ved hjælp af omskrivninger at udelukke årsagsbegrebet. Det er dog værd at fastholde, at enhver slutning om en kildes, det være sig en stenøkse eller et hvilket som helst andet historisk fænomens, forhold til ophavssituationen, beror på en årsagsforklaring. Fra kilden slutter man til årsagerne til dens tilblivelse.

På den anden side kan man i store dele af arkæologien se en bestræbelse for at fastlægge f. ex. naturforholdenes indflydelse på udviklingsforløbene. Man søger at formulere regler for, i hvilken grad den ikke-menneskelige omverden spiller ind i de individuelle forløb, og selv om man også her fortrinsvis betjener sig af udtryk som »betingelser«, »forudsætter« og lignende, kan det ikke overses, at der i praksis foreligger en stræben mod kausalforklaringer i studiet af fortiden. Hyppigt er denne del af forskningen da også overbevist om, at den bevæger sig i områder, hvor lovbundet udvikling lettere lader sig påvise. Man har heri undertiden søgt et middel til at betone arkæologiens videnskabelige væsen. Mange sådanne forsøg – forholdet til psykologien har ovenfor været

⁴⁵ Nils Åberg i Max Ebert: *Reallexikon der Vorgeschichte*, Bd. 13, 1929, s. 508 ff.

strejfet – bunder i en positivistisk videnskabsholdning, og der er næppe grund til at tro, at den forhistoriske forskning bliver mere videnskabelig, blot fordi dens område nu også omfatter f. ex. den ikke-menneskelige omverden.

Problematikken har konkret betydning for arkæologen, når han beskæftiger sig med den marxistisk påvirkede forskning, hvor kausalforklaringer og lovmæssighedsbetragtninger ofte flyder sammen. Når man f. ex. i sovjetarkæologien ser forhistoriske udviklingsforløb beskrevet efter en udviklingsteori, der i sidste instans er baseret på Lewis H. Morgans (1818–1881) teorier, er der tale om en holdning, hvor kausalitetsforklaring og henvisning til lovmæssighed er uadskillelig. Selv om Morgans teorier i dag i almindelighed anses for uholdbare inden for vestlig etnologi, har den teoretiske problemstilling også i Vesteuropa en vis betydning for arkæologien, bl. a. fordi den en overgang var en vigtig inspirationskilde for V. Gordon Childes tolkningsforsøg. Childe overtog fra den marxistiske terminologi betegnelserne »Savagery«, »Barbarism« og »Civilization«, som han for udviklingen i den nære Orient knyttede til de kronologiske faser, palæolitikum/mesolitikum, neolitikum og bronzealder. Imellem de enkelte faser mente han at kunne placere henholdsvis »agerbrugsrevolutionen« og »byrevolutionen«. I vesteuropæisk arkæologi er det dog sjældent, at årsagssammenhænge skildres med explicit henvisning til generelle udviklingslove.

Det er imidlertid også en fejltagelse at tro, som man undertiden ser det hævdet i sovjetarkæologien, at forskningens mål er at begrunde sådanne udviklingslove. Arkæologien må som den øvrige historieforskning være rettet mod konkrete individualiteter, medens man til hjælp for udforskningen heraf opstiller mere eller mindre begrænsede generaliseringer. Sådanne generaliseringer er ikke klart afgrænsede fra de såkaldte love, som er ubegrænsede generaliseringer, men det bør fastholdes, at de inden for historieforskningen er midler, ikke mål. Jo mere man nærmer sig de ubegrænsede generaliseringer, des mere fjerner man sig fra historieforskningens mål og jo vagere bliver udsagnene. Arkæologien kan da i sin skildring ikke fremstille fænomenerne under hensyntagen til deres hele nuancerigdom.

Dette forhindrer imidlertid ikke, at lovmæssighedsbetragtningen har betydning for den arkæologiske forskning. Som omtalt går der ikke nogen skarp grænse mellem de modeller, arkæologen opstiller i de ideal-typiske konstruktioner, og de ubegrænsede lovmæssighedsbetragtninger; og de sidste kan da også i visse tilfælde få praktisk værdi. Etnologen Émile

Durkheim (1858–1917) har påpeget, at sådanne love, f. ex. økonomiske, ikke kan påvises ad empirisk vej, hvorimod man kan påvise, at et samfund vil handle efter en given lov, såfremt det søger at fremme »sine sande interesser«. ⁴⁶ Man anvender i så tilfælde loven til at forestille sig, hvorledes et rationelt handlende samfund vil handle i en bestemt typisk situation (med rationel handlen menes handlen i overensstemmelse med den af forskeren opstillede lov). Men som det var tilfældet med de idealtypiske konstruktioner, benyttes også lovmæssighedsbetragtningen til at bestemme, i hvilken grad det faktiske forløb falder ind under eller afviger fra loven. Denne proces fører til, at man klarlægger de faktorer, der rent faktisk bevirkede den givne udvikling. Lovmæssighedsbetragtningen fungerer altså her som karakteriseringsmiddel til forklaring af fænomenerne i deres individuelle særpræg. Denne funktion svarer til den beskrivelse Carl G. Hempel har givet af lovmæssighedsbetragtningen i historien, idet han opfatter lovene som en slags forklaringsskitser (explanation sketches), der i forskningsarbejdet skal udfyldes yderligere med relevante data for at blive fuldt dækkende forklaringer. Udfyldningen fordrer videregående empiriske undersøgelser, for hvilke skitsen angiver retningen. ⁴⁷

At ville benægte lovmæssighedsbetragtningens værdi i forbindelse med historisk forskning ville således næppe være rigtigt, da den givetvis har praktisk betydning for opstillingen af de årsagsforklaringer, som spiller så omfattende en rolle i studiet af fortiden. Imidlertid hører man ofte indvendinger imod anvendelsen af kausalforklaringer i kulturforskningen. Med henvisning til, at kulturforskningens objekt er den menneskelige adfærd og fænomener i relevans hertil, hævdes det, at man må regne med et vist moment af irrationalitet. Den menneskelige adfærd siges at være præget af enkeltindividets eller gruppens »frie vilje« til undertiden at handle uden for de fastlagte adfærdsmønstre, og kulturforskningen bør derfor tage hensyn til sådanne irrationelle momenter i sine forklaringer. Hertil er at bemærke, at man kun kan tillægge et individ en »fri vilje« i det omfang, det handler efter motiver, dvs. i den grad, dets handlinger er rationelt bestemte; men det er netop disse handlingsmotive, det er kulturvidenskabens mål at klarlægge. Da arkæologien som historieforskningen i almindelighed er rettet mod et studium af menneskelig adfærd under forskellige synsvinkler, må årsagsforklaringen naturligt også spille en vis rolle her.

⁴⁶ Émile Durkheim: *Les règles de la méthode sociologique*, 1885, s. 85 ff.

⁴⁷ Carl G. Hempel: *The Function of General Laws in History*, *Journal of Philosophy* 39, 1942, s. 35 ff.

På samme måde som det kunne fastslås, at lovmæssighedsbetragtningen havde betydning i teoridannelsen, kan man også sige, at årsagsforklaringen spiller en væsentlig heuristisk rolle, at den har betydning i den procedure, der går ud på at fremskaffe relevant kildemateriale. Den skildring, der er givet af kildekritikken, har peget på, at man i tolkningsarbejdet slutter fra resultatet af handlingen til den situation, der frembragte handlingsresultatet. Netop her ligger en af kausalforklaringens væsentligste anvendelsesmuligheder. Fra kilden slutter vi tilbage til årsagerne til dens tilblivelse og får derved afgrænset det interessefelt, problemstillingen skal rettes imod. Ad denne vej kan man opspore nye kilder med relevans til det givne udgangspunkt. En sådan anvendelse af kausalsammenhænge er betingelsen for opstillingen af de forskningsprogrammer, arkæologien betjener sig af, når systematiske udgravningsarbejder skal planlægges. Som eksempel kan nævnes afgrænsningen af det økologiske milieu, inden for hvilket man kan forvente at finde nyt kildemateriale, således som man har set det i årene efter den 2. verdenskrig, hvor dele af forskningen har koncentreret sig om at påvise betingelserne for overgangen til næringsmiddelproducerende samfund i den nære Orients frugtbare floddale.

I EN OVERSIGT som den her givne vil der måske mere være peget på vanskeligheder end på løsninger, men det skulle dog være understreget, at kendskab til den metodiske struktur i en videnskab kan være til stor hjælp under forsøgene på at afgrænse dens arbejdsområde og definere den i forhold til nabo-disciplinerne. Af det allerede sagte skulle det imidlertid også være fremgået, at noget skel ikke lader sig drage mellem historieforskningen i almindelighed og arkæologien i særdeleshed. Mål og midler er i begge fag i udstrakt grad de samme, selv om situationen måske ikke så helt sådan ud, da arkæologien grundlagdes som videnskab. Samtidig med vort århundredes orientering af historieforskningen mod det bredt samfundsmæssige, mod forsøgene på at forstå mennesket i dets sociale sammenhæng, er arkæologien imidlertid blevet placeret på linie med en lang række andre deldiscipliner, der søger at beskrive den menneskelige adfærd i forhold til det omgivende samfund. Forholdet til etnologien og andre samfundsvidenskaber har kun antydningvis kunnet strejfses, men ved at se bort fra arkæologiens mange specialstudier og i stedet holde sig til de metodiske grundtræk har det vist sig, at noget specifikt historisk ofte kan være svært at påpege. Ganske vist interesserer historieforskningen sig så at sige kun for emner, som lader sig datere til bestemte tidspunkter, medens en lang række samfundsvidenskaber, f. ex.

sociologien, mindre er interesseret i den tidsmæssige faktor; men i praksis er skillelinien svær at trække. Deri ligger også forklaringen på, at moderne etnologer kan føre så livlige diskussioner om, hvorvidt etnologien skal drives i historisk perspektiv eller ikke.⁴⁸ Samme forhold er imidlertid også baggrunden for, at den enkelte historiker normalt har meget vanskeligt ved at redegøre for, hvori enheden i den mangesidede historieforskning består. Den forsker, der efter at have beskæftiget sig med en enkelt af arkæologiens mange specialstudier, søger at se de indhøstede resultater i en større sammenhæng, finder ofte, at en sådan næppe eksisterer. De talrige kulturhistoriske deldiscipliner synes at skjule helhedsmønstret, og samtidig stiger også forskerens skepsis mod at lade sine resultater indgå i sammenhænge, der ligger fjernt fra deres egentlige kontekst.

Denne følelse hersker ikke alene inden for videnskaben, man ser den også udtrykt uden for, f. ex. hos en forfatter som Hermann Broch, der erklærer, at videnskaben i dag ikke formår at skabe totaliteter, men må overlade det til kunsten, samtidig med at han påpeger, at i vor »mere radikalt specialiserede tidsalder er en belletristisk pseudo-videnskabelighed blevet umulig«.⁴⁹

Det er derfor ikke uforståeligt, at arkæologien som andre videnskabsgrene er begyndt at analysere sit eget væsen, og den eneste farbare vej synes at være: ud fra kendskab til grundmønstret i den historiske erkendelse stadig at søge en helhedsopfattelse opretholdt. Dette må navnlig gælde forsøgene på at redegøre for vekselvirkningen mellem den individualiserende og den generaliserende erkendelse, en problematik, som siden Heinrich Rickerts (1863–1936) banebrydende arbejder⁵⁰ i stadig højere grad er trådt i focus for forskningens interesse, ikke alene i kulturvidenskaben men også i naturvidenskaben.

Nu er ovenstående bemærkninger intet andet end et begrænset orienteringsforsøg, og at redegøre for problematikken er lettere sagt end gjort. Det er helt indlysende, at metodiske overvejelser hverken kan løse de konkrete problemer, forskerne bliver stillet over for, eller undgå at forholde sig overfladisk til mange erkendelsesteoretiske problemer, der rejser sig i forbindelse hermed. Ved at søge at redegøre for strukturen i den historiske erkendelse kan man imidlertid i visse tilfælde håbe på at afdække de historiske forklarings indre struktur og dermed bestemme deres rækkevidde.

⁴⁸ Se f. ex. E. E. Evans-Pritchard: *Essays in Social Anthropology*, 1962.

⁴⁹ Hermann Broch i efterskriften til »Die Schuldlosen«, 1950.

⁵⁰ Heinrich Rickert: *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1902.

SUMMARY

SINCE its separation from 19th century historizing sciences archaeology has, in Northern Europe, been but weakly connected with usual historical research. While early historical research concentrated on the study of political history, archaeology—on account of the nature of its source material—had to emphasize the solution of special tasks, at the same time often being highly dependent on contemporary historico-philosophical attitudes. Two basic views in European and American research may illustrate this. In Germany G. Kossinna tried to create a counterpoint to conventional politico-military historiography by drawing from his source material conclusions about ethnic groupings. In so doing, however, he made use of concepts that were largely the products of 19th century national thought. In reaction to this, and influenced by the "New History" movement, England and America gave birth to a more culturally-orientated group of scholars; their attempts at interpretation were directed mainly towards the inquiry into social structures and relations. The result was an archaeological re-orientation, a number of questions about method being raised at the same time.

In Scandinavia attempts at a systematic survey of archaeological methods have often been hampered by the so-called archaeological "intuitionism". Classification and typology have been maintained to demand artistic intuition, source material thus becoming the object of non-conceptual treatment. The objection is that with "intuitionism" the psychological process of perception is mixed up with the result of perception. Each step forward in the field of research begins with the realization of relations not previously realized, but the ascertainment of such relations is based on the rational use of empirical methods; thus intuition is without importance as regards the logical structure in the field of research.

While the historian will often have to pivot the analysis on the authenticity of the source material, the archaeologist finds that non-communicating sources, which form the main part of the material, always bear a direct relation to historical reality. Archaeological analysis is not without problems, of course, since like all source analyses it aims at placing the source in relation to the problem raised, i. e. evaluating its representativeness. Any source may encourage a number of approaches, since widely differing aspects of the conditions of origin are reflected in its form. The information obtained is therefore dependent on the initial approach; no source will form the direct basis for the ascertainment of even simple facts. The close connection between source analysis and the formation of theory is thus emphasized.

The formation of theory begins with the setting-up of models, characterized as thought-structures devised for the assessment and systematic description of the individual relations. In the formation of such structures a kind of hierarchy of possible approaches will emerge. The simplest questions concern technological aspects; they may form the basis of technological-evolutional models (e.g. the three-period system). Questions concerning trade and basic economic conditions are more complicated. Even greater difficulty is presented by questions about the structure and the so-called cultural levels of a specific society. The

aim is to reveal the intention behind the coming into existence of the source, and the problems of representativeness are stressed.

The models mentioned serve a double purpose: they are meant partly to describe and partly to explain. The explanatory function has often been underrated; any conclusion about the relation between a source and its origin, however, must rely on a causal relation: from the source deductions on the causes of its origin must be made. This fact is of importance in connection with Marxian archaeology and its application of universal laws. Like usual historical research archaeology must concentrate on the study of concrete individual phenomena. The broader the generalizations, the greater the distance from the aim of historical research, and the feebler the statements. The application of general laws is not, however, entirely without importance as regards archaeological research, as there can be no nice distinction between models and unlimited generalizations, "laws". Such ideas prove useful in the establishing of the degree of concurrence or distance of the actual process from the rule, and in this way the factors that determined the development in question are revealed. Thus general laws fulfil a function as explanation sketches which have to be filled in during the research work with all the relevant data in order to become satisfactory explanations. The filling in of such sketches demands empirical investigation along lines stuck out by the sketch itself.

Explanations of causality are important, not only for the formation of theory, but also for heuristics. From the source conclusions are drawn about the origin and, as a consequence, limits are set to the specific field of interest which must be approached. In this way access to new sources that have a bearing on the point of departure is obtained.

The close agreement between archaeological and historical methods that has been outlined ranks archaeology with the several branches of knowledge that endeavour to describe human conduct in a given context. Of special prominence in this set of problems is the relation between individualizing and generalizing perception. A study of this relation must be carried through before attempts can be made at revealing the inner structure of archaeological explanations, thereby defining their application.

Translated by ERNST DUPONT